

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.н. Албена Георгиева

за труда на **Мария Валентинова Маринова**

„Социалистическите граждански обреди – между идеологията и традицията (по материали от семейната обредност)“
за присъждане на образователната и научна степен *доктор*

Трудът на Мария Маринова обхваща 371 страници и съдържа увод, три глави, заключение, приложение и библиография. Той създава обхватна и изчерпателна картина на анализирания явления и показва постигната научна зрялост. Композицията му е логична и балансирана, а езикът – четивен, прецизен и ясен. Уводът въвежда в поставените цели и задачи, както и в използваната методология, като изяснява последователността на изложението.

В първа глава „Традиционната и социалистическата семейна обредност през погледа на изследователите“ е направен преглед на литературата по темата на дисертацията. Проследени са основните проучвания на традиционната семейна обредност от самото начало на българската фолклористика през 19-ти век до наши дни. Разгледан е и начинът, по който учените от постсоциалистическия период преценяват процеса на налагане на социалистическите ритуали. Авторката показва отлична ориентация в литературата, навлизане в дълбочина на изследвания проблем и умение да съпоставя и откроява водещи смислови ядра и роли в обредите на социален преход. Внимание е отделено на теренното изследване – на проблемите, които възникват в хода на провеждането и представянето му, на предварително разработените и следвани методически указания, на спецификата на респондентските наративи, най-често описания-сценарии или спомени от реални обредни ситуации. В отделен раздел и твърде обстойно е проследено теоретичното осмисляне на термините обред и ритуал, използвани в дисертацията като взаимнозаменяеми.

Втора глава „Семейната обредност през социализма в България: държавни закони, партийни директиви, мерки за реализация – следване на „челния“ съветски опит“ очертава основните процеси, които водят до промени в семейната обредност. От една страна това са ускорената модернизация на обществото, навлизането на нови технологии и индустриализацията, миграцията от селото към града и интегрирането на жените в социалния живот, както и секуларизацията – все процеси, характерни по-общо за развоя на европейските страни. От друга страна е наложеният от социалистическата власт войнстващ атеизъм, който от партийна позиция се превръща в държавна политика и който, следвайки модела на Съветския съюз, се стреми да утвърди гражданската семейна обредност и да я разграничи от църковните тайнства и ритуали.

Последователно са проследени законите, които регулират семейните промени от края на 19-ти до средата на 20-ти век в България. Авторката обръща внимание, че „Приетите в първите години на установяването на социалистическата власт държавни документи имат на пръв поглед демократичен характер.“ Тя посочва също, че отмяната на законовия характер на религиозните ритуали може да се тълкува и като стремеж да се изравнят правата на различните изповедания и на атеистите, „създавайки единна система за гражданска регистрация на трите най-важни момента в живота на човека“ (с. 106).

Разгледан с необходимите детайли е начинът на налагане на гражданските обреди в Съветския съюз, а след това и прилагането на този модел в български условия. Очертани са както партийни документи и решения, така и социологически проучвания и методически указания, проведени и изготвени в съответствие с държавната политика. Отделен раздел авторката посвещава на сценариите за провеждане на социалистически граждански ритуали от 70-те и началото на 80-те години, когато за консултанти са привлечени специалисти етнографи и фолклористи. Определена находка на авторката е разделът, посветен на Лидия Добревска, ритуално лице в гр. Брезник до пенсионирането ѝ през

1990 г. Нейното съвместно и сърцато отношение към извършваните ритуали, нейната съпричастност към живота на съгражданите ѝ превръща изпълняваните от нея ритуали в желани и привлекателни за хората, показвайки решаващата роля на човешкото присъствие в тях, присъствието, което ги изпълва със смисъл и им придава дълбочина.

Анализираните наблюдения и интервюта с Лидия Добревска са естествен преход към третата глава на труда, „Семейната обредност през периода 1950-1989 г. през погледа на респондентите“. Тя представя теренната работа на авторката, проведена в община Божурище. Мястото е твърде подходящо за проучване по ред причини: не е изследвано от етнографска и фолклористична гледна точка; близо е до столицата, което е условие за бърза модернизация; позволява анонимност при евентуалното осъществяване на религиозни тайнства в София; а има и редовен транспорт, който дава възможност за работа и образование в столицата, особено при невъзможност за получаване на софийско жителство. Тази глава е убедително доказателство за уменията на авторката да работи на терен, да печели доверието на хората и да вниква в техните житейски ситуации и избори. Анализираните интервюта с 52 събеседници от различни поколения и социални среди представят една плътна картина на наблюдаваните явления. Последователно са представени сватбата, социализацията на детето и погребението и са очертани съхранените традиционните елементи, навлизането на гражданския ритуал и тайното или явно извършване на църковните тайнства и опело. Получените резултати внушават доверие и създават адекватна картина на изследваните процеси. Те се допълват от изготвените от авторката и дадени в приложение таблици с данни от църковните и гражданските регистри. Впечатляват и наблюденията на авторката върху документираните автобиографични наративи, които съдържат богата информация, надхвърляща рамките на конкретно поставената тема. Те освен това разкриват субективната нагласа и оценка на респондентите и в редица случаи издават тяхната автоцензура –

желанието да представят събитията така, както биха искали да се възприемат от съвременна гледна точка. Сполучливо са преценени предимствата и недостатъците на позицията на изследователката като *вътрешна* за общността – проявата на доверие към нея, но и невъзможността да бъде възприемана само като социална роля.

В края на труда има заключение, което обобщава направените анализи и наблюдения в хода на изложението. То отчита модернизиранието и секуларизацията на българското общество след Освобождението, както и стремежът да се отстрани влиянието на църквата и религията по времето на социализма чрез редица забрани и санкции. Проучените факти и събраният теренен материал показват, че атеистичното възпитание само отчасти постига своите цели, като най-голямо влияние то има върху сватбената обредност, чиито традиционни елементи значително се редуцират. Редуцирана е и обредността около раждането на детето, но това се обяснява главно с обстоятелството, че децата вече се раждат в специализирани здравни заведения. Погребалната обредност, обратно, е най-съхранена и в проучвания район гражданските погребения, които не се дублират с опело, са по-скоро изключения.

Дисертацията на Мария Маринова има безспорен приносен характер и е сериозна стъпка за изясняване развитието на гражданската семейна обредност по времето на социализма, както и на факторите, оказали влияние и дори целенасочен натиск върху това развитие. Освен сериозната теоретична и методологична подготовка на авторката, предпоставка за доверието към труда е познаването и позоваването на широк кръг от емпирични данни – законови и нормативни документи, статистики и регистри, сценарии и публикации в пресата, както и лично събран богат и пълноценен теренен материал. Изложението е премерено и четивно, изказаните мнения са ясни и аргументирани, в края на всеки раздел и глава има обобщения и изводи.

Всичко казано представя трудът на Мария Маринова „Социалистическите граждански обреди – между идеологията и

традицията (по материали от семейната обредност)“ не само като категоричен научен принос, но и като полезно и информативно четиво, което би имало значение за широк кръг от читатели. По тази причина препоръчвам неговото отпечатване като книга и убедено гласувам за присъждането на образователната и научна степен *доктор* на авторката му.

25.04.2018 г.

София

Подпис:

(проф. д.ф.н. Албена Георгиева)